

Tószegi Zsuzsanna

A világháló polgárainak szóló kézikönyv az online szféráról

Ropolyi László megfogalmazása szerint az ember ma már három világ: a természeti, a társadalmi és a hálózati világ polgára. A három létforma egymásra épül és egymásba kapcsolódik, de a tényleges tevékenységgel eltöltött idő mind több ember életében egyre inkább eltolódik az online közösségek és a kiberkultúrák alkotta *bábellet* felé.

Húsz éve fogalmazta meg a világháló legnagyobb hatású és legtöbbet idézett kutatója, *Manuel Castells* a következőket: „A jelek elektronikus úton történő, digitalizált létrehozásán, elosztásán és cseréjén alapuló integrált kommunikációs rendszer szinte valamennyi kulturális kifejeződésünket bekebelezi, s ez fontos következményekkel jár a társadalmi formákra és folyamatokra nézve. [...] az új kommunikációs rendszer radikálisan átalakítja a teret és az időt, az emberi élet alapvető dimenzióit.”¹

Szűts Zoltán, az ismert médiakutató a maga nemében egyedülálló és roppant nehéz feladatra vállalkozott, amikor egy vaskos kézikönyvben rögzítette az illékony, folyamatosan változó online szféra jellemzőit. Az ember hajlamos abba a tévhitbe ringatni magát, hogy ha *online* tölti teljes ébrenléti idejét, akkor (szinte) mindent tud az internetről, de elég a közel 500 oldalas kötet tartalomjegyzékébe belepillantani ahhoz, hogy kiderüljön: erről szó nincs!

Az online kommunikáció és média komplex világát másfél-két évtizede intenzíven kutató szerzőnek az *Online – Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei* címen, 2018 végén megjelent könyve tanúskodik arról, Szűts milyen imponáló tudással bír az egyes kommunikációs formák és tartalomtípusok történetéről, elméletéről és gyakorlati megoldásairól; éppen ezért volt nehéz döntés számára, hol húzza meg a téma határait. Ahogy a szerző az előszóban írja, leginkább arra volt kíváncsi, az online jelenségek miként ágyazódnak be a kulturális rendszerekbe, milyen hatást gyakorolnak a társadalom működésére, hogyan befolyásolják annak dinamikáját.

A kötet elsődleges rendezési elve a folyamatok megértéséhez szükséges történeti visszatekintés – emellett kitér az internetes kommunikáció elméleti kérdéseire, és szemléletes példákon keresztül mutatja be a közelmúlt fontosabb jelenségeit. Nem maradhatnak ki a sorból azok a területek sem, amelyeket az internet az utóbbi egy-két évtizedben hódított meg: közöttük a gazdaság, a kereskedelem, a közigazgatás, az oktatás, a szórakoztatás és így tovább.

A világhálóként, online kommunikációként is gyakran említett internet hatásmechanizmusa sokféleképpen írható le. Tekinthesünk rá például infrastrukturális fejlesztésként, kommunikációs médiumként, újszerű tartalomgenerálóként és -közvetítőként, vagy éppen a részvételi demokrácia legfontosabb eszközeként. Ropolyi például a 2012-ben megjelent, *A kommunikatív állapot* című kötetében négy jól elkülöníthető, de nyilvánvalóan összekapcsolódó megközelítésben vizsgálja az internetet: mint technikai rendszert, mint kommunikációs szereplőt, mint kulturális közeget és mint önálló organizmust. Az internetet bármely aspektusában vesszük azonban szemügyre, mindegyikre vonatkozóan igaz az az állítás, hogy az emberiség történetében eddig nem létezett olyan rendszer, amely ennyire alapvetően változtatta volna meg a társadalom szerkezetét.

Áttérve a könyv ismertetésére: a *Wolters Kluwer* kiadónál megjelent kötet 5 fő részre, 54 számozott fejezetre és azokon belül közel 200 számozatlan alfejezetre tagolódik.

A nulladiknak nevezett alapozó rész első fejezete a hálózattudomány kialakulásának ismertetése után a hagyományos és a modern kommunikációs hálózatok történetét, a vezetékes, illetve a vezeték nélküli internetkapcsolatok főbb ismérveit írja le. A következő fejezet a számítógépek fejlesztésének története mellett az általuk kiváltott társadalmi, kulturális hatásokra is kitér, amelyek főleg a hordozható számítógépként funkcionáló okostelefonok színre lépésétől kezdve váltak átütő erejűvé.

Az első rész a hálózatok kiépítését taglalja, egészen az internet – a szerző által parafrázelt kifejezéssel „szép új világháló” – széles körű elterjedéséig, vagyis annak a mindennapjainkban tapasztalható jelenségnek az általánossá válásáig, amelynek következtében az online hálózatok valamennyi emberi aktivitás domináns formájává és színterévé váltak. Az online kommunikáció történetéből jól ismert *ARPANET*, *Usenet*, *Minitel*, *videotex*, *Ethernet*, *TCP/IP* és sok más mellett az annak idején nagy hatást gyakorló kifejezés, az *információs szupersztráda* elnevezések köszönnek itt vissza.

A *világháló* című részben a web atyjaként tisztelt *Tim Berners-Lee* által kidolgozott *World Wide Web*, vagyis lényegében a ma ismert internet térhódítását, az internetes kommunikáció formáinak és típusainak kialakulását, fejlődését tekinti át a szerző. A bevezetés címe: *A felhasználók felemelkedése* azt hangsúlyozza, hogy az internet széles körű elterjedése előtt a hétköznapi emberek tömege soha nem rendelkezett sem az információhoz jutásnak, sem a véleménynyilvánításnak a jelenlegihez hasonlítható, gyakorlatilag korlátlan lehetőségével. A paradigmaváltáshoz az online multimédia felületeinek kialakulása mellett természetesen az információs műveltség terjedése is hozzájárult. Az első fejezet emléket állít az elméleti alapokat lefektető tudósoknak, a második ismerteti a világháló nyelvét: a hipertextet, majd visszatekint a webböngészők versengésére. A szerző a további fejezetekben bemutatja a nyilvánosság virtuális tereit: a fórumokat, a blogokat, továbbá az újmédia körébe sorolható egyéb jelenségeket, majd kitér az új típusú online közösségek kialakulására, az MP3 által generált zenei „forradalomra”, a képek előretörése által előidézett másodlagos írásbeliségre. Ebben a részben kapott helyet a *Google* szolgáltatásrendsze-

rének bemutatása, illetve a dotcom lufi kipukkanása mellett az internetfüggőség viharos terjedése. A szerző végül összeveti a papírról és a képernyőről való olvasás sajátosságait, majd párhuzamot von a *Gutenberg-* és a *Neumann-galaxis* tulajdonságai között.

A web 2.0 és a közösségi média címet viselő harmadik rész bevezető fejezete: *A prosumerek születése* a 2004 utáni időszak legfontosabb jelenségegyüttesére fókuszál, amely egyelőre még megjósolhatatlan társadalmi-kulturális-gazdasági változásokat indukált. A producer és a consumer szavak összevonásából keletkezett prosumer kifejezés találóan fejezi ki az online médiában betöltött új szerepet, amelyben a felhasználók nagy többsége már nemcsak tartalomfogyasztóként, hanem a tartalom létrehozójaként is fellép. Magától értetődően itt foglalkozik a szerző a közösségi hálózatokkal és oldalakkal – köztük a primátusát lassan elveszíteni látszó *Facebook*kkal, a népszerűségét jól őrző *YouTube*-bal, az egyre növekvő blogoszférával, a titkos információkat kiszivárogtató *WikiLeak*s-szel, a szelfőrülettel, továbbá a fiatalokra óriási hatást gyakorló influenszerekkel. Itt kerülnek szóba azok, az anonimitáshoz kapcsolódó visszaélések is, amelyek egyre több felhasználó életét keserítik meg, mint például az online zaklatás (cyberbullying) és a netikett szabályait figyelmen kívül hagyó trollkodás.

Mіндеzen jelenségek valódi fontossága akkor ismerhető fel, ha megnézzük a legfrissebb felmérések eredményeit: az internetet ma már a Föld lakóinak csaknem 60%-a, közel 5 milliárd ember használja, és a közösségi oldalakra is több milliárd felhasználó regisztrált.

A kötet záró része *A jelen és a jövő kihívásai* címet viseli: itt a szerző kísérletet tesz arra, hogy a mai helyzetből kiindulva felvázolja a közeljövő trendjeit. Mint ő maga is jelzi, a negyedik részt remélhetőleg az egy évtized múlva megjelenő, bővített kiadás számára fogja kidolgozni – itt és most csak néhány ígéretes új jelenségre hívja föl a figyelmet, mint például a *sharing economy* vagy a *Big Data* által generált ígéretekre és kihívásokra. Bármelyik online fenoménára fókuszálunk azonban, mindig ugyanarra a következtetésre jutunk: az online kommunikáció mára alapjaiban formálta át a társadalmat. Ennek egyik következménye, hogy a Maslow-piramis legalsó szintjén lévő, alapvető fiziológiai szükségletek közé újabban az internetelérést is beírják. Ez az újkeletű szükséglet oda vezet, hogy egyre több országban – a lakosság energia- és vízellátását, közlekedési és távközlési rendszerekhez való kapcsolódását biztosító közművekhez hasonlóan – az internet-hozzáférést is közműként kezeljék.

A mintegy 250 tematikus egységre tagolt kötetből csak önkényesen lehet bármit kiemelni: választásunk egy különlegesen érdekes témára esett, amely a Szűts Zoltán által legfontosabbnak tartott szempontot, az online kommunikáció társadalmi hatásait érinti.

A harmadik rész negyedik fejezetének már a címe is figyelemkeltő: *A szimulákrum, az élményszerűség és a flow*. A szimulákrumelmélet *Jean Baudrillard* francia filozófus nevéhez kötődik, aki az 1981-ben megjelent *Simulacres et simulation* című írásában kifejtette: „A valóság miniatürizált sejtekből, mintákból, emlékekből, parancsmoделlekből áll elő, és végtelen sokszor reprodukálható. Nem kell többé racionálisnak lennie, hiszen nem méri magát semmiféle ideális vagy negatív követelményhez. Csupán operacionális. Tulajdonképpen nem is valóságos, hiszen semmi képzeletbeli nem veszi körül. Hiperreális: kombinatorikus modellek eredője egy atmoszféra nélküli hipertérben.” Szűts Zoltán azért tartotta fontosnak a szimulákrumok megtárgyalását, mert azok létrehozásában az online

média kulcsfontosságú szerepet játszik – a ténylegesen létező világgal egyre többen már nem is találkoznak, másolatok között élnek az életüket.

Ki ne szembesült volna azzal – főleg a fiatalokra jellemző – véleménnyel, hogy ami nem található meg az interneten, az nem is létezik? „Az absztrakció ma már nem hasonlatos térképhez, képmáshoz, tükörhöz vagy fogalomhoz. A szimuláció ma már nem területre, referenciális létezőre, szubsztanciára irányul, hanem egy eredet és realitás nélküli reálisnak a modelleken keresztül történő generációja. Hiperreális. [...] a szimuláció megkérdőjelezi az »igaz« és »hamis«, »valódi« és »képzeletbeli« közötti különbséget.” – írja Baudrillard.²

És itt a recenzens egy Castells-idézet erejéig kilép a könyvismertetésből – visszagazolva Szűts Zoltán döntésének helyességét, hogy ennek a témának külön fejezetet szentelt. Castells ezt írja *A valóságá vált virtualitás kultúrája* című fejezetben: „A kultúrák kommunikációs folyamatokból tevődnek össze. A kommunikáció valamennyi formája – ahogy Roland Barthes és Jean Baudrillard nyomán sok éve tudjuk – jelek létrehozásán és »fogyasztásán« alapul. A szimbolikus megjelenítés tehát nem különül el a »realitástól«. Az emberiség minden társadalomban szimbolikus környezetben létezett és tevékenykedett.”³

Visszatérve a recenzáláshoz: Szűts úgy véli, metaforikus értelemben a YouTube „a szimulákrum vidéke, ahol a nagyon gyorsan népszerűvé váló, azonban rövid életű, ellillanó tartalom lép a közös kulturális tradícióban hosszú idő alatt kanonizálódott művek helyébe. [...] az internet a magaskultúra disztribúciója terén nem hozott radikális változást, nem növelte az alkotások iránti érdeklődést.” Az okfejtés első részével teljes mértékben egyetérthetünk, de a szerző témazáró gondolatát a recenzens nem látja igazolva: a rendelkezésre álló adatok megcáfolják azt az állítást, hogy régen a magaskultúra névvel illetett művek hallgatottsága nem növekedett volna. A *ProArt* 2018-as zeneipari jelentése szerint a magyarok 75%-a hallgat naponta zenét, és a lejátszott zeneművek 9%-a klasszikus zene; a legtöbben a zenecsatornák mellett a YouTube-on, online hallgatnak zeneműveket. A *ProArt* adatai azt igazolják, csak a magyarok sok százezer klasszikus zeneművet hallgatnak napi szinten. Az internetstatisztikák szerint globálisan Beethoven a legnépszerűbb klasszikus zeneszerző: az ő egyik, találmára kiválasztott művét, a *Holdfény szonáta* 2010-ben feltöltött felvételét 90 milliószor hallgatták meg csaknem 9 év alatt. Nem valószínű, hogy az online média előtti időben ennyi hallgatója lett volna egy klasszikus zenemű egyetlen prezentációjának.

Folytatva ennek a figyelemre méltó fejezetnek az ismertetését: „Az internet éltető eleme az élményszerűség” – írja Szűts, amelynek eléréséhez viszont kielégítő sebesség kell. Ez a felismerés arra sarkallta az eszkögyártókat és az internetszolgáltatókat, hogy minél nagyobb sávzélességet biztosítsanak az online elérés számára. Amikor sikerült ezt a célt elérni, az internet dinamikus növekedésbe kezdett, miközben a technológia ára rohamosan csökkent. Miután egyre több érdekes tartalom került a világhálóra, még inkább növekszik az érdeklődés iránta.

A felhasználói élmény említése során a szerző felidézti *Csikszentmihályi Mihály* flow-elméletét, a csúcserőszak és annak átélését. A világháló számtalan alkalmat kínál az öröm és a kreativitás egységét jelentő mély belefeledkezésre, az időből kiszakadt tökéletes pillanatra, a flow átélésére.

A tartalomgazdag, olvasmányos stílusban megírt mű hasznosságát némileg csökkenti, hogy a kézikönyvben nem található meg a műfaj egyik fontos összetevője, a szakirodalmi bibliográfia. Sajnálatos módon a kiadó ragaszkodott a médiatudományi sorozat korábbi köteteiben kialakított gyakorlatához, és a szerző kérése ellenére sem adott lehetőséget az ilyen jellegű könyvekben elvárt és elvárható irodalomjegyzék összeállítására. Mivel a hivatkozott források adatai csak a lábjegyzetekben jelennek meg, ez a megoldás nem ad módot a szerző által feldolgozott szakirodalom áttekintésére.

Ha valamely szakma művelője, akkor a könyvtárosok azok, akik számára abszolút nélkülözhetetlen forrást jelent az internetről szóló kötet, amelynek – egyrészt mint referenzműnek, másrészt mint a könyvtáros-továbbképzéshez nélkülözhetetlen kézikönyvnek – minden könyvtárban helye van. Szűts Zoltán egyetemi tankönyvként definiált műve egészen bizonyosan helyet kap a könyvtárosképzés kötelező tananyagai között.

Online : az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei / Szűts Zoltán. - Budapest : Wolters Kluwer Hungary, 2018. - 478, [9] p. ; 25 cm

Jegyzetek

1. Castells, Manuel: *Az információ kora: gazdaság, társadalom és kultúra I. kötet. A hálózati társadalom kialakulása*. Ford. Rohonyi András, Budapest, Gondolat-Infonia, 2005, 492-493. p.
2. Baudrillard, Jean: *A szimulákrum elsőbbsége*. In: Testes könyv I. Szerk. Kiss Attila Atilla, Kovács Sándor, Odorics Ferenc, Szeged, Ictus – JATE Irodalomelmélet Csoport, 1996. 161-162. p.
3. Castells: i. m. 489. p.

